

NORMĂ ȘI VALOARE

Valeriu CAPCELEA*Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

The article examines the process of formation of value attitudes with special reference to the ratio between norm and value, to behavioral patterns generated by the value world. It remarks that in the value-norm relation the generality level is superior to value; that the value is an orientative basis for more social norms; that values are not final units in coordinating the human behaviour, they are the ensemble of interests built on social and biological needs of the people. At the same time, the relation value-norm-behaviour is not a one direction link, it must be understood as an open self-regulating system within which the retroaction from behaviour towards norm holds the role to rationalize our existence.

Normele sociale sunt concepute, de obicei, în literatura de specialitate, ca soluții de rezolvare a problemelor sau a situațiilor cu care se confruntă omul în procesul existenței sociale [vezi, spre exemplu: 1, p.233; 2, p.52; 3, p.656], ceea ce nu reprezintă o tratare corectă, pe motiv că se îngustează aria influenței lor sociale, din simplul motiv că normele reprezintă și o ordine de valori care orientează în fiecare societate comportamentul actorilor și al grupurilor, reguli care guvernează conduitele individuale și colective [4, p.190].

Iată din ce cauză lucrarea de față își propune ca scop general examinarea procesului de formare a atitudinilor de valoare cu referire specială la raportul dintre normă și valoare, la modelele de comportament generate de aceste universuri valorice.

Valorile sociale nu se nasc odată cu individul. Formarea atitudinilor de valoare și a sistemelor de valoare reprezintă o parte organică a procesului de socializare, care poate fi definit, în ansamblul său, ca „transmitere și însușire a unor modele cultural-normative prin intermediul cărora indivizii dobândesc conduite socialmente dezirabile și își însușesc procedurile sau regulile necesare pentru a putea dezvolta acțiuni dezirabile, „normale”, predictibile pentru așteptările colectivității” [5, p.236-237]. Sociologul român *S.Rădulescu* susține că conținutul procesului de socializare are o triplă finalitate: 1) psihică: maturizarea copilului prin fixarea unor trăsături psihice persistente; 2) socială: deprinderea cu exigențele impuse de exercitarea corectă a rolurilor sociale; 3) culturală: internalizarea „codurilor” culturale, a simbolurilor normative și evaluative [5, p.237]. În urma socializării, se constituie personalitatea socială, iar modelul cultural pe care se sprijină formarea acestei personalități este așa-numitul sociotip („personalitate de bază”, cum este numită de către filozoful francez *A.Kardiner* [6, p.89-91]), care poate fi definit ca o configurare *psihosocioculturală* comună membrilor unei anumite societăți, ce reprezintă un tip de personalitate exemplară în raport cu care indivizii pot să manifeste variante particulare ale propriei lor personalități.

Prin urmare, socializarea este un proces de continuă interacțiune și adaptare socială prin care se asimilează aptitudinile și deprinderile necesare activității specifice fiecărui individ, posesor de statusuri și roluri sociale definite. Rolul valorilor, în motivarea unor decizii de acțiune în defavoarea altora, se manifestă mai ales când există un conflict motivațional imediat premergător acțiunii alese. Purtătorul de valoare în acest conflict motivațional este acțiunea, în timp ce realizarea unei acțiuni este, de fapt, valorizarea concretă, adică o acțiune aleasă prin excluderea altora ca mai puțin valoroase.

Deosebit de esențiale sunt acele forme și mijloace extrinseci și intrinseci ale reglementării comportamentului în care normele sociale fie sunt canale prin care se efectuează influența socială, fie ele înseși se realizează prin aceste canale de reglementare. La ele se referă, înainte de toate, determinarea valorică a conduitei, a cărei materializare este practic de neconceput în afara sistemului de norme morale și a esenței corelației dintre norme și valori. Normele sociale se includ în alte mijloace și modalități de reglementare a comportamentului care există și sunt utilizate în societate: tradițiile, obiceiurile, ritualurile etc., deoarece ele au fost mult timp unicul mijloc prin intermediul cărora se reglementau relațiile dintre oameni în societate, fiindcă exista o încredere în justetea ordinii stabilite de ele, care se baza pe existența și pe vechimea lor [7; p.21-22]. Aceste comori ale memoriei naționale pot îmbogăți în mod consistent viața cotidiană și pot contribui la reglementarea eficientă a relațiilor sociale. Ele pot influența în mod substanțial reglementarea relațiilor dintre generații, pentru că conțin în sine niște modele de conduită edificate pe un profund sentiment axiologic, printr-un orizont umanist de profunzime și anvergură.

Pentru a materializa acest scop, ar trebui să fie utilizate acele tradiții, orientări, reguli de conduită care au fost edificate pe baze raționale, au fost verificate de înaintașii noștri timp de secole. Aceste comori ale spiritualității noastre pot să îmbogățească în mod substanțial viața cotidiană, să contribuie la reglementarea relațiilor sociale și naționale.

În opinia noastră, în relația valoare-normă, nivelul de generalitate este net superior valorii. Astfel, putem menționa că valoarea este baza orientativă pentru mai multe norme sociale. Pe de altă parte, normele sociale sunt resimțite de individ ca fiind extrinseci lui, iar valoarea este percepută ca o stare subiectivă (intrinsecă) sau o relație internă. Valorile sunt acele idei care sprijină și/sau justifică normele.

În lucrarea *Sistemul Social* [8], cunoscutul filozof și sociolog american *T.Parsons* elaborează o tipologie a acțiunilor în funcție de orientările individului, distingând două aspecte ale orientărilor: 1) *orientare motivațională* în care individul se referă la situația acțională după dispoziția necesității acționale (satisfacere/nesatisfacere); 2) *orientarea valorică*, adică după acele aspecte ale acțiunii care-l constrâng pe individ la respectarea unor norme și valori. În cazul modului de orientare valorică, cel care ne interesează în mod deosebit, *Parsons* face o triplă diferențiere a acțiunilor:

- acțiunea intelectuală – în care standardele și criteriile cognitive au superioritate asupra celorlalte;
- acțiunea expresivă – unde se folosesc principiile judecății afectogene;
- acțiunea morală sau responsabilă – unde funcționează criteriile morale.

T.Parsons susține că valorile și normele pe care societatea le-a făurit și le-a stabilizat sunt limbajul simbolic care permite comunicarea și înțelegerea expectativelor legate de roluri, iar articularea expectativelor de rol cu valorile și normele societății reprezintă instituționalizarea lor. Astfel, societatea apare ca o structură de roluri instituționalizate, legitimate și guvernate de valorile și normele colective. Așadar, fiind motivat de imboldul maximei satisfaceri, individul este anchilozat în acea rețea instituționalizată de roluri, și trebuie să-și reglementeze acțiunea – comportamentul – conform canoanelor ei. Societatea, prin instituționalizarea unor valori și norme de conduită, aplanează conflictele din „relația așteptărilor reciproce” și permite indivizilor să-și atingă reciproc satisfacerea, s-o optimizeze.

În opinia cunoscutului sociolog și economist italian *V.Pareto*, normele, valorile și atitudinile valorice, cristalizate în procesul vieții sociale care au intrat adânc în sufletul fiecărui individ, devin „*instincte primare*”, care se sudează în viața psihică a omului, în special în cea afectivă, și îi domină toate acțiunile. Normele și valorile interiorizate ca reziduuri leagă pe individ de societatea lui, îl fac să se simtă solidar cu ea, să n-o mai respingă ca forță vrăjmașă, ostilă acțiunilor sale. *Pareto* constată că, în măsura în care rațiunea nu este singurul motor al motivațiilor noastre, însă coexistă cu pasiunile, sentimentele, tradiția... cel de-al doilea tip de acțiune are o pondere importantă în fenomenul social [9, p.139-140, 163].

Efectuând o scurtă trecere în revistă a conținuturilor motivaționale ale acțiunilor umane, să vedem acum un model de structurare a acestora: valorile, situându-se în centrul personalității umane, se transcriu în atitudini și norme, iar atitudinile se particularizează și se exprimă în opinii. Asta la nivel individual, însă la nivelul societății globale, cultura este producătorul unui deziderat axiologic de bază (valori de bază, ideal social, atitudini dezirabile etc.) ce funcționează în vederea asigurării convergenței comportamentale la un moment dat. Cu cât nivelul de generalitate al imboldurilor sus-amintite scade, cu atât acestea devin mai fluctuante, mai predispușe la schimbare. Ierarhia este următoarea: valori, idealuri, norme, atitudini, opinii.

În opinia noastră, în procesul analizei lumii valorilor, este necesar a acorda o atenție sporită nu numai rolului existenței sociale și omului în constituirea valorilor, ci și rolului valorilor în existența și dezvoltarea omului și a societății. Prin urmare, este necesar a studia atât geneza valorilor, cât și funcția lor, în sensul că între om și valori se realizează un raport complex de interacțiune. Filozoful român *C.Stroe* susține că valorile au, în primul rând, rolul de a conserva structurile sociale care implică întotdeauna activitatea umană, pătrunderea lor în orice acțiune socială, deoarece valoarea funcționează ca reglator al acțiunii, fiind prezentă în toate verigile acesteia: stabilirea scopului; alegerea mijloacelor de acțiune; aprecierea cunoștințelor [10, p.123-124]. În calitate de modalități de apreciere a activităților umane, valorile sunt elemente care asigură continuitatea în dezvoltare a existenței sociale, furnizând modele de inhibare a tendințelor individuale, care pot conserva cooperarea, și pentru a elimina sau îngredi conduitele antisociale. Prin urmare, valorile îndeplinesc rolul de orientare a acțiunii umane, apoi pe cel de motivare, în sensul că activitatea umană este precedată de selectarea, ierarhizarea, motivarea și corelația necesităților și aspirațiilor cu diverse modele de acțiune socială. Toată această preluare se face pe baza unui sistem de valori la care aderă individul, sistem ce cuprinde valorile acceptate sau respinse de societate.

Valorile funcționează și în calitate de criterii de apreciere a activităților umane. Ele implică, mai mult ori mai puțin conturat, criterii-modele, sisteme de referință, față de care diversele activități sunt evaluate și ordonate ierarhic. Valorile sunt, de asemenea, criteriul principal de apreciere, de măsurare a eficienței acțiunii individuale sau colective. Ele joacă chiar rolul de principii ale evaluării produsului realizat.

Valorile intervin în modul de viață și prin asigurarea mijloacelor ideale de acțiune, care exprimă ceea ce corespunde mai bine naturii umane în fiecare epocă istorică. Ele fac parte din cultura grupului și sunt transmise din generație în generație. Pe de o parte, modelele ghidează societatea în eforturile sale de formare a individului, dar constituie un ghid pentru individul care se află într-o situație pentru care nu a fost pregătit. Nu individul care creează obiectul, este acela care îi acordă valoare, ci comunitatea care apreciază, prețuiește acel obiect, îi conferă valoare. În această ordine de idei, filozoful român *N.Râmbu* menționa că „subiectul axiologic nu este însă un simplu individ. O persoană anume nu poate fi măsura valorii și a judecăților de valoare. Așa cum un concept sau o judecată existențială transcend individul, fiind valabile pentru toate ființele raționale, valoarea și judecățile de valoare transcend conștiința individuală. Valoarea nu există decât pentru subiect, dar este vorba de subiectul în genere, pe care îl putem denumi subiect axiologic, prin analogie cu subiectul epistemic” [11, p.16].

Până acum, am vorbit despre aspectele generatoare de comportament, nespunând nimic despre modul cum acționează asemenea mobiluri în declanșarea unor acțiuni. În primul rând, omul își interiorizează aceste valori și norme ca urmare a procesului de socializare. Uneori interiorizarea unor norme este atât de perfectă, încât nici nu se simte caracterul ei constrângător (spre exemplu, respectul celor mai în vârstă, salutarea unui cunoscut etc.). Astfel, membrii societății internalizează rolurile aferente statuturilor lor sociale, ce se organizează și apar ca niște comportamente de rol. Acest comportament de rol jucat de indivizi este în concordanță cu rolul social, adică este întruchiparea așteptărilor formulate de ceilalți. Atitudinea, fiind cauza comportamentului, se relaționează cu acesta într-un mod relativ din motiv că poate să existe o diferență semnificativă între ceea ce oamenii gândesc, simt (atitudini) și ceea ce fac până la urmă (comportament). De multe ori, comportamentul nostru nu este în concordanță cu evaluările noastre, deci este necesară o autojustificare, care poate să premerge sau să urmărească desfășurarea acțiunii. În această ordine de idei, să ne amintim de cuvintele celebrului filozof francez *A.Camus*, care releva că omul este o ființă care-și petrece întreaga viață cu încercarea de a-și explica sie însuși că viața în general nu este absurdă și are un anumit sens. În orice fel, ideea autojustificării pare să fie importantă, fiindcă nu se poate trăi în dileme existențiale când, de multe ori, individul stă în fața unor enunțuri contradictorii atât la nivel afectiv, cât și la nivel cognitiv. Ceea ce este important pentru încercarea noastră este faptul că tensiunile dereglării produc schimbări de atitudine. Valorile nu sunt unități finale în coordonarea comportamentului uman, ci sunt ansamblul intereselor edificate pe nevoile sociale și necesitățile biologice ale oamenilor. Prin urmare, relația *valoare-normă-comportament* nu este o legătură într-o singură direcție, ci se poate concepe ca un sistem deschis, autoreglabil, în care retroacțiunea dinspre comportament spre normă are rolul de a raționaliza existența noastră. Dacă concordanța dintre sistemul de valoare și comportament ne pare a fi ceva firesc, un interes deosebit a trezit în literatura de specialitate problema divergențelor dintre atitudine și comportament. Necorespunderea dintre ele poate să aibă două tipuri de cauze: una ce ține de caracteristicile intrinseci ale individului, iar alta, corelată acesteia, de circumstanțele extrinseci în care se produce un comportament sau altul. Astfel avem, pentru primul tip de cauză, trăsăturile intrinseci ale individului, cum sunt, spre exemplu, arsenalul aptitudinal ce poate fi activat sau capacitatea individului de a reacționa prompt, de existența unei constelații aptitudinale specifică indivizilor, ceea ce purifică capacitatea de a traduce atitudinile în fapte concrete. Pentru al doilea tip de cauze ale necorespunderii, de această dată din sfera extrinsecă persoanei, avem presiunile situației, prezența celorlalți etc.

Datorită valorii, omul „*învață*” să se desprindă din prezentul imediat, să „*memoreze*” experiența colectivă a comunității din care face parte, să anticipeze și să dea valoare creațiilor sale. Valorile au o importanță ieșită din comun pentru dezvoltarea relațiilor interumane pe motiv că realizează punți de legătură între membrii societății cu activități diferite. Ele impun atitudini unificatoare și prin aceasta exercită în societate o funcție integratoare, contribuind la funcționarea și menținerea grupurilor și comunităților umane. Având menirea de a asigura coeziunea și solidaritatea grupurilor și instituțiilor, ca și conviețuirea și cooperarea dintre indivizi, normele tradiționale reprezintă un important factor de reglementare normativă și de integrare socială a indivizilor în structurile societății. Ea exprimă unitatea socială a comunității naționale. Funcția în cauză ne denotă despre faptul că normele nu numai că „*obligă*”, ci și „*leagă*” oamenii de comunitatea dată. Însă, spre

marele nostru regret, putem constata că perioada totalitară din istoria poporului nostru a redus aria funcționării normelor tradiționale și a diminuat la minim posibilitățile de acțiune a funcției integrative. Numai prin schimbarea orientării conștiinței individuale de la valorile străine culturii noastre naționale spre normele tradiționale poate avea loc un proces de integrare a tinerei generații în contextul social și național autohton, ceea ce va asigura atât procesul continuității, cât și viitorul nostru.

Cooperarea indivizilor în cadrul vieții sociale nu este posibilă fără existența unei scări comune de valori. Astfel, are loc interacțiunea dintre individ și comunitate, care nu duce la identitate, fiindcă necesitatea izvoată de la societate nu poate fi însușită în întregime și într-o formă pură de către individ, pe motiv că întotdeauna intervin factorii tangențiali care fac ca această asimilare să fie mai mult sau mai puțin adecvată. Antinomia dintre necesitate și individ este în permanență atenuată de valoare care, prin conținutul ei, se înscrie în complexul de determinații ale individului. Prin urmare, individul nu asimilează necesitatea în substanța ei brută, ci, prin intermediul valorii, o decantează, sintetizând-o în formele accesibile lui, înlăturând ceea ce este depășit și ceea ce nu se înscrie în sfera de interese a timpului său.

Valoarea focalizează cele două aspecte ale raportului dintre individ și societate, fiindcă, pe de o parte, societatea se deplasează în direcția individului, iar pe de altă parte, individul, permanent, tinde să facă pași în direcția societății. Fiind filtrate prin năzuințele personale ale individului care acționează, valorile se transformă în matrice-tipare ale conștiinței și acțiunii lui, devin punți de legătură între momentul individual și cel de grup, ca proces prin care fiecare individ concret este legat de întreaga funcționare a societății, de procesul istoric neîntrerupt.

Referințe:

1. Пеньков Е.М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности: некоторые вопросы методологии и теории. - Москва: «Мысль». - 1974. - 198 с.
2. Маркович Д.Ж. Общая социология: Учебник / Пер. с серб. Изд. 3-е перераб. и доп. - Москва: «Владос», 1998. - 432 с.
3. Смелзер Н. Социология / Пер. с англ. - Москва: «Вестник», 1994. - 688 с.
4. Dicționar de sociologie. Larousse. / Traducere Mariana Țuțuianu. - București: Univers enciclopedic, 1996. - 364 p.
5. Rădulescu S. Homo sociologicus (Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană). - București: Șansa, 1994. - 301 p.
6. Kardiner A. L'individu dans la Société. - Paris: Gallimard, 1969. - 314 p.
7. Capcelea V. Tradițiile naționale: continuitate în dezvoltarea generațiilor. - Chișinău: Evrica, 1998. - 140 p.
8. Parsons T. The Social System. - New York: Free Press, 1951. - 195 p.
9. Lallement M. Istoria ideilor sociologice. Volumul 1 de la origini până la Weber / Trad. din limba franceză de Marius Conceatu. - Oradea: Antet, 1997. - 240 p.
10. Stroe C. Filosofie. Cunoaștere. Cultură. Comunicare. - București: Lumina-Lex, 2000. - 168 p.
11. Rîmbu N. Filosofia valorilor. - București: Editura didactică și pedagogică, 1997. - 243 p.

Prezentat la 12.06.2007